

Delia Muntean

Despre nevoia și teama de Celălalt

Parcurgând romanul *Poartă-ți plugul peste oasele morților*¹, al scriitoarei **Olga Tokarczuk**, avem tendința să așezăm personajul narator, pe nume Janina Duszejko, în prelungirea Parkăi din *Ultimele povestiri* (2018). Le apropie, printre altele, felul mucalit în care își examinează destinul, precum și atitudinea de revoltă față de normele sociale. Amândouă locuiesc departe de casele oamenilor, în spații izolate, greu accesibile, de lângă granița cu Cehia (recunoaștem câteva toponime comune: Kłodzko, Wrocław, Munții Sudeți) și își întemeiază existența pe o grilă axiologică ce le face cu atât mai puțin frecventabile.

Una mai excentrică decât cealaltă, ele nu au doar tabieturi ciudate, ci se întrec în a lua în răspăr prejudecățile și superstițiile vremii. Ale altora, mai ales. De fapt, am putea-o socoti pe bătrâna Parascheva o ipostază mai cuminte a Janinei, îmblânzită de „Beteșugurile” (sic!) adunate cu vârsta și învățată deja cu reacțiile de respingere ale celorlalți. „Dar pe mine mă doare undeva” – se răstește Parka.

Nițel mai tânără, eroina din cel de-al doilea roman încă se luptă cu semenii, își avansează belicos principiile și vrea/se simte datoare să schimbe lumea. Până și numele ce-l poartă îl socotește „revoltător de inadecvat și de nedrept”, deloc justificat de vreo particularitate a temperamentului. I se par mai potrivite Emilia sau Ioana. Ori Irmtrund (nume vechi de câteva secole), ori Bożygiewa, ori Nawoja – apelative slave, pe care traducătoarea ni le explică în subsol: Urgia Domnului, respectiv Urzeală.

Cât despre colonia unde momentan trăiește – cu doar câteva case de vacanță, acoperite cu paie –, aceasta nici nu are o denumire oficială. Așadar, nu există. E un loc unde nu se întâmplă mai nimic. Deocamdată.

Vecinii Janinei Duszejko și oamenii cu care dezvoltă relații se recunosc mai degrabă după porecele atribuite de ea însăși (Sperietoare, Mațe, Visătorul, Talpă Mare, preotul Foșneală, Paul Newman, Veste Bună, Dentistul, Scriitoarea, Cocoși-de-Munte, Probabil,

¹ Ed. Polirom, 2019, traducere din limba polonă și note de Cristina Godun.

Portfigaret, Comandantul, Palton Negru), mai încărcate de semnificație și mult mai lesne de reținut decât, să zicem, un Świerszczyński...

Acțiunea romanului începe iarna. Femeia este trezită „în creierii Noptii” de bătăile în ușa ale vecinului Sperietoare, care o anunță că Talpă Mare tocmai murise. Îndreptându-se spre casa decedatului, ei zăresc lângă ușa acestuia niște Căprioare ce refuză să se urnească din loc. Cititorul, mai mult ca sigur, nu va zăbovi asupra faptului, însă Janina vede altfel lucrurile: „nu-mi dădeam seama dacă erau aceleași Doamne care veniseră aici toamna trecută din Cehia sau altele noi. De altfel, de ce erau numai două? [...] M-a străbătut un fior” (p. 10-11).

Paginile imediat următoare par să combine *thrillerul* cu desenele animate. Talpă Mare, un individ de care Janina se temea încă și pe care nu îl suportase niciodată (avea un vocabular limitat, alcătuit îndeosebi din înjurături; făcea braconaj, fura chereștea, incendia păduri – în concluzie: „era un prădător”, „un mic zeu malițios”, care, pe deasupra!, i se adresa cu „hoască bătrână” – p. 13), zace întins pe podea, într-o bucătărie infectă, „în lenjerie murdară, mic și jigărit, neputincios și inofensiv” (p. 12). În timp ce îi schimbă hainele cu o îmbrăcăminte potrivită pentru priveghi, mortul, „pe jumătate despuiat, păros ca un trol” și cu niște tălpi ce nu păreau a aparține rasei umane, privește „cu ochii întredeschiși” toată agitația din jur, inhibând efortul celor doi de a-i scoate din gură osul răzleț (cu care se înecase) și de a-l imobiliza „într-o poziție demnă”.

Scriș în registru absurd-comic, episodul îmbălsămării, pe lângă faptul că lămurește titlul capitolului, obligă cititorul să facă bine și să-și destupe ochii și urechile, căci va avea parte de ceva me-mo-ra-bil: „Devenise, fără nicio îndoială, un cadavru adevărat. Numai arătătorul mâinii drepte nu dorea să se supună poziției tradiționale a mâinilor politicoș impregnate, ci se ridica în sus, de parcă în felul acesta ar fi vrut să ne atragă atenția și să oprească pentru o clipă eforturile noastre nervoase, grăbite. Și acum, atenție – spunea acel deget. Fiți atenți la mine, căci există ceva ce nu vedeți, e momentul de început al unui proces fundamental pe care nu-l sesizați, dar care merită toată atenția. Un proces care ne-a adus pe toți deodată în același loc, în căsuța aceasta din Platou, înconjurați de zăpadă și în toiul Noptii. Eu – în calitatea mea de cadavru, voi – ca Ființe omenești bătrâioare și mai degrabă insignifiante. Dar acesta este abia începutul. Abia acum o să înceapă totul” (p. 19).

Cotrobăind prin dezordinea din bucătărie spre a găsi actul de identitate al decedatului (căci femeia nici acum nu scapă de vechea meteahnă, aceea de a studia conturile astrale ale semenilor), Janina observă aproape de fereastră, pe o tavă, capul și picioarele căprioarei vâdate de Talpă Mare. Era limpede: aparținuseră uneia dintre „Domnișoarele înfometate” ce trecuseră granița. Revolta femeii – despre care aflăm mai încolo că este vegetariană – spulberă pagina de carte (suntem la 21), cercând să mobilizeze, în egală măsură, indignarea cititorului: „m-a cuprins groaza, secundă după secundă. Prinsese o Căprioară în laț, o omorâse, o tranșase, apoi fripsese carnea și o mâncase. O Ființă mâncase o alta, Noaptea, în liniște și tăcere. Și nimeni nu a protestat, iar din cer nu s-au abătut asupra lui fulgere și trăsnete. Și totuși nu a scăpat nepedepsit, Demonul”...

Crima comisă de vecin, deloc singulară, determină protagonistul să militeze cu și mai multă îndârjire pentru sancționarea celorlalți braconieri și vânători din regiune (ambele

categorii sunt, pentru ea, la fel de vinovate), în frunte cu Mațe, cu Președintele, chiar cu popa Foșneală. Vor fi tot mai multe plângeri prin dosarele autorităților și vor spori descinderile la Poliție. E limpede că Janina Duszejko știe *pentru ce* trăiește („Ei, asta e: sunt obișnuită să rezolv singură lucruri dintre cele mai grele” – p. 209), iar cum astrele i-au dezvăluit deja și *cât* va trăi, poate acționa în deplină libertate.

Fragmentele epistolare, elaborate cu meticulozitate profesorală, cu detalii, explicații și ilustrări menite a pleda pentru protejarea animalelor sălbatice (a se vedea reclamația de la paginile 194-196) alternează de acum încolo cu înregistrarea unor crime, urmate de vizite la sediul Poliției (din proprie inițiativă sau pe bază de „invitație”), și cu relatarea unor episoade din existența personajului narator. Sunt tot atâtea elemente care au înlesnit ecranizarea cărții la scurt timp după publicarea ei. Evitând liniaritatea epicii tradiționale, Olga Tokarczuk nu renunță totuși la valorificarea unor particularități ale mai vechiului *roman sylva* polonez: în capitolul 12, de pildă, asistăm la un carnaval organizat de Asociația Ciupercarilor „Mânătarca”, iar la p. 251 găsim rețeta supei de muștar.

Fostă ingineră de poduri, detașată o vreme în Siria și în Libia, Janina Duszejko a fost nevoită, din cauza unor „Beteșuguri”, să se întoarcă în Polonia, la Wrocław, unde a lucrat ca profesoară. Ieșită la pensie mai devreme, din cauza unor reforme în sistem și a numărului mare de șomeri tineri, s-a mutat într-un cătun² de lângă granița cu Cehia, unde supraveghea locuințele de vacanță când lipseau proprietarii și preda engleza, ca suplinitoare, la clasele mici. Făcuse și sport în tinerețe – aruncarea cu ciocanul –, obținând chiar niște medalii, o informație ne semnificativă deocamdată, însă relevantă pentru finalul acestui *policier*.

Retrasă la marginea lumii, se plimbă prin pădurile din zonă, însoțită de „Fetele” sale (cei doi câini), calculează astrograme, ajută un tânăr informatician cu preocupări livrești să-l traducă pe William Blake din limba engleză și apără cu încăpățănare drepturile animalelor. Improvizează chiar un cimitir, unde le îngroapă rămășițele. Din când în când, vizionează programe de televiziune: urmărește doar starea *vremii*, interesând-o îndeosebi fronturile atmosferice venind dinspre Cehia ori Germania, care aduc cu ele un alt fel de *aer*. Câteodată mai răsfoiește cotidiene, dar – constată protagonistă – „lectura lor îmi creează un sentiment incert de vină. Că am uitat să fac ceva, că am neglijat ceva, că nu sunt la înălțimea cerințelor, că sunt altfel decât ceilalți într-un aspect esențial” (p. 130). După ce se va autoexila în Stațiunea de Cercetare a Entomologilor, nu va mai citi deloc ziarele, pentru că „nu urmăresc decât să țină oamenii într-o permanentă stare de neliniște pentru a le abate atenția de la lucrurile cu adevărat importante” (p. 277).

Întâlnirile cu oamenii legii, deși se dovedesc inutile din perspectiva reclamantei („Poliției îi ia mult timp să stabilească ceva ce pare atât de evident” – p. 139), câștigă prin implicațiile de natură psihologică (nelipsind câteva accente feministe). Îndărătnica Duszejko e socotită, pe rând, „tanti”, „cloanță țâfnoasă”, „dusă cu pluta”, „nebună”, înfățișarea și comportamentul ei izbutind chiar să acutizeze resentimentele.

Discursul e pigmentat cu înțepături și cu vorbe fals mieroase, de ambele părți:

„Mi-a aruncat o privire în treacă și a spus:

² Botezat de localnici Luftzug (în românește: „curent de aer”) sau Achtloza (din germ. Acht Hausen: „opt case”).

– Ia loc, te rog.

Și, simțind că, adresându-se atât de neceremonios, și-a deconspirat caracterul grobian, și-a dres vocea și s-a corectat:

– Luați loc, vă rog”;

sau:

„– Stimată doamnă, a spus Paul Newman, lucrurile astea chiar nu țin de competența noastră. Mergeți la veterinar să-l informați despre mistreț. El o să știe ce trebuie făcut în asemenea situații. Poate că mistrețul era turbat.

Am trântit cana pe masă.

– Ba nu, cel care l-a ucis era turbat, am strigat [...].

– Și ce doriți de la noi?

– Să demarați o anchetă. Să-i pedepsiți pe făptași. Să amendați legea.

– E prea mult. Nu se poate să aveți chiar atâtea așteptări, a spus el.

– Ba se poate. Eu singură stabilesc ce așteptări am! am țipat înfuriată” (p. 109-110).

Examinările – reciproce, de altfel – sunt pline de miez („Am văzut cu ochii imaginației armatele noastre aliniat pe câmpul de luptă, gata să se înfrunte” – p. 35; sau: „Șireturile pantofilor îi erau desfăcute, cu siguranță și-i scotea din picioare când stătea așezat la birou” – p. 36; „Am mai observat [...] că nu avea un vocabular prea vast [...] și că era genul de Om care disprețuiește ceea ce nu înțelege” – p. 33; sau: „Și-a țuguat buzele, iar colțurile gurii i-au căzut. Am văzut că încerca să își controleze expresia feței. A ascuns-o în dosul unui zâmbet tâmp” – p. 34-35), fiecare dintre interlocutori fiind satisfăcut în sinea lui că știe cu cine are de-a face („Dar și eu am observat multe – că e apoplectic, că bea prea mult și că are slăbiciune pentru mâncărurile grase” – p. 33).

În seara următoare descinderii la comandament – își amintește Janina – cățeaua lui Talpă Mare își susținea, ca întotdeauna când era singură, legată și închisă în șopron, recitalul sfâșietor. Încă un semn că „moartea bate la ușă” (p. 37). Nemaiputând suporta urletele, femeia se îndreptase spre casa vecinului și adusese câinele să doarmă peste noapte în camera ei. A doua zi, imediat ce a văzut ușa deschisă, Cățeaua a alergat spre fosta Închisoare, prilej pentru Duszejko de a medita asupra modului în care funcționează sclavia. „Închisoarea nu este în exterior – reflectează aceasta –, ci în fiecare din noi. Poate că nici nu suntem în stare să trăim fără ea” (p. 39). Situația se va repeta când personajul va încerca să elibereze vulpile lui Anzelm (Mațe): „Nu doreau să iasă din cuști, nu știau ce înseamnă libertatea” (p. 266).

La scurt timp îi dispar și Fetele. Cum, pe zăpada din apropierea casei, femeia deslușește urmele imense ale pașilor lui Talpă Mare, moartea de mai târziu a braconierului îi va lua o piatră de pe inimă. La parastas, nici ceilalți săteni nu par prea afectați de dispariția lui. Atitudinea lor trădează o durere pur și simplu formală, iar tradiționala „Veșnică pomenire”, mormăită vreme de-un ceas, „până când cuvintele au încetat să mai însemne ceva, de parcă ar fi fost niște pietricele de mare, șlefuite și rostogolite la nesfârșit de valuri” (p. 44-45), devine un prilej pentru autoare de a pune încă o dată sub semnul întrebării potecile băătorite.

La fel va reacționa și în ceea ce privește comportamentul oamenilor față de animale. Vânătoarea, propovăduită de însuși preotul Foșneală, capelan al vânătorilor, e considerată – dincolo de sport, divertisment, întreținere fizică între două bătălii/războaie – un substitut al

nevoii de dominație. Un act abominabil, ce dezvăluie mai degrabă sălbăticia *omului* decât a fiarelor: „...să te încălzești cu blana cuiva, să mănânci corpul cuiva, să-l tai bucăți, să-l prăjești în ulei... E oare adevărat? Coșmarul ăsta se petrece cu adevărat? E oare posibil să se întâmple acest măcel, această crimă uriașă, monstruoasă, insensibilă, mecanică, fără mustărări de conștiință, fără reflecția de care au parte cu generozitate tot felul de filozofii și teologii sofisticate? Ce fel de lume e asta, în care crima și suferința sunt la ordinea zilei? Ce e în neregulă cu noi?” (p. 114). În capitolul 15, Olga Tokarczuk își pune eroina, *une bonne sorcière*, să întrerupă violent slujba de Sf. Hubert în momentul când preotul le reamintește enoriașilor cât de valoroase sunt acțiunile de politică cinegetică și cu câtă abnegație militează „dragii noștri vânători”, autentici ambasadori ai divinității, pentru ocrotirea naturii³. Ca să se învețe minte, profesoarei i se desface la scurt timp contractul de muncă.

Este problematizată, de asemenea, atitudinea vizavi de bătrâni, ce transpare, de pildă, din expeditivitatea audiențelor la comandant („Când ai deja o vârstă, trebuie să te împaci cu gândul că oamenii vor fi mereu nerăbdători cu cei ca noi” – p. 34; dă de gândit inclusiv faptul că șeful poliției i se adresează femeii ca și cum ar fi fost „o babă”, deși este cam de aceeași etate), din modul în care tălmăcește Bărbatul cu Pudelul (cu toate bunele intenții) compasiunea Janinei față de animale („Exagerați [...] Întotdeauna m-am întregat, a continuat el, de ce femeile bătrâne... femeile de vârsta dumată se îngrijesc atâta de soarta animalelor. Nu mai există alți oameni de care să aibă grijă? Să fie din cauză că deja copiii le-au crescut și nu mai au pe nimeni de care să se îngrijească?” – p. 115) sau din gândurile care năvălesc prin mîntea eroinei înainte de a părăsi țara („Am înțeles că făceam parte cu toții din rândurile acelor oameni pe care societatea îi consideră inutili [...]. Dacă într-o bună zi am dispărea, nimic nu s-ar schimba. Și nimeni nu ne-ar observa lipsa. [...] Dar de ce trebuie să fim folositori? Folositori cui? Cine a împărțit lumea în util și inutil și cu ce drept?” – p. 252-253).

Animalele/victimele la care face aluzie autoarea constituie, extrapolând, și o metaforă a Celorlalți: emigranți (când găsește un Mistreț ucis lângă frontieră, Janina Duszejko știe că acesta intenționase să scape de amvoanele polonezilor, spre a se refugia în Cehia – p. 108), minorități, adepți ai unor confesiuni religioase diferite ș.a. Prezența Celuilalt – găsim notat la pagina 165 – „te destabilizează și te tulbură”, „începe să te irite nu neapărat pentru că se comportă enervant, ci pentru că pur și simplu există”. Nu lipsesc trimiterele la ideologia comunistă (de fapt, la orice ideologie totalitară), la consecințele uniformizării forțate, ale spălării creierului, ale îndepărtării de tot ceea ce poate deveni incomod pentru un regim politic fals democratic.

Este antologic episodul nouă al cărții, intitulat *Lucrurile mari în lucrurile mici*, unde se relatează, în același registru *horror & cartoon*, o zi obișnuită la cabinetul stomatologic. Comunitatea se află, de astă dată, în plină campanie de primăvară (iarna, cum lumina era insuficientă, nu se prestau servicii). Cabinetul e improvizat în curtea din fața casei unde locuiește Dentistul: „Pe pajiștea de un verde strident, sub prelata cerului azuriu, stătea în soare scaunul stomatologic alb și scorojit, pe care mai întotdeauna ședea cineva cu gura căscată în

³ Din *Nota autoarei* de la finalul cărții vom afla și sursa respectivului discurs etico-religios: „o compilație de fragmente din predici autentice ale unor capelani vânători, preluate de pe Internet”.

Soare” (p. 142) Am putea citi: derutat, neavând altă opțiune... În apropiere așteaptă ceilalți pacienți, anesteziindu-se preventiv cu... o bere. Urmărind prestația Dentistului (miop, alcoolic, „primejdios”, utilizator al unui lexic picant), Duszejko realizează în sfârșit de ce oamenii din regiune aveau aceeași conformație dentară („dinți prelungi, înguști și ușor cenușii” – p. 142; subl. ns. – D.M.), de parcă ar fi aparținut unei familii anume ori ar fi fost astfel predestinați prin alinierea planetelor: „De-acum știam că erau protezele Dentistului, semnul lui distinctiv, marca lui înregistrată. Ca fiecare artist, era unic și irepetabil” (*idem*). Turisții ar fi fost, desigur, impresionați să viziteze acest Auschwitz din Valea Kłodzko, dar, din păcate, cabinetul nu avea autorizație de funcționare.

Pentru pitorescul situației, musai să reproducem măcar momentul de tranziție între două consultații și de luare în primire a noului „beneficiar”:

„L-a bătut prietenește pe spate pe pacient, care a sărit imediat de pe scaun, fericit.

– Următorul, a spus.

Din grupul de gură-cască s-a desprins unul și a luat loc reticent în fotoliu.

– Ce ai? l-a întrebat Dentistul.

Bărbatul a căscat gura în semn de răspuns, iar Dentistul a aruncat o privire. S-a retras imediat, spunând «Să-mi bag pula», ceea ce ar fi trebuit să sintetizeze plenar starea danturii pacientului. A palpat câteva clipe gingiile cu buricele degetelor, apoi a întins mâna după sticla de votcă.

– Ia și bea. Ne apucăm de scos” (p. 144-145).

„Bolnavă” din cauza vremilor în care trăiește (din nou un motiv de disconfort pentru alții) e însăși protagonista, o „Lupoaică solitară” (cum se autoconsideră), ce monitorizează cătunul chiar și atunci când casele avute în grijă sunt locuite. De altfel, „Beteșugurile” chiar îi sporesc vigilența: „lacrimile îmi spălau ochii și îmi ascuțeau privirea. Poate de aceea vedeam mai mult decât cei cu ochii uscați” (p. 157).

Este sugestivă și replica scriitoarei Sura, una dintre proprietare, căreia Janina îi cere sfatul pentru a-și redacta memoriile: „– Trebuie să scrieți atunci când nu puteți să vorbiți [...] Ajută mult...” (p. 155). Sesizăm că îndemnul se suprapune fidel peste viziunea eului narator în ceea ce privește relațiile cu semenii: „Cel mai bine vorbești cu tine însuși. Cel puțin așa eviți neînțelegerile” (p. 37).

Meditațiile privind libertatea sau referitoare la conviețuirea cu Ceilalți presupun un cititor conștient, de la care se așteaptă implicare, acțiune. Deseori, calea de urmat e explicită. Astfel, discuția bătrânei cu oamenii legii, despre ademenirea Animalelor spre posturile de observație pentru a fi omorâte, se transformă treptat într-o pledoarie ce depășește obiectul inițial („Crima a ajuns să treacă nepedepsită. Și pentru că e nepedepsită, nimeni nu o mai bagă în seamă. Și pentru că nimeni nu o mai bagă în seamă, nu există. [...] Crima a ajuns să fie considerată ceva normal, a devenit un fapt cotidian. Toți o comit. Așa ar arăta lumea dacă lagărele de concentrare ar deveni o regulă de viață. Nimeni nu ar mai vedea în ele nimic rău” - p. 112) și care o mobilizează tot mai mult, căci provocările o fac să mai uite de „Beteșuguri” („Datoria oamenilor față de Animale este să le conducă – de-a lungul vieților succesive – spre Libertate. Toți mergem în aceeași direcție, de la determinism spre libertate, de la ritual spre liberul arbitru” – p. 113; sau: „Despre cum e țara în care trăim vorbesc Animalele din ea.

Atitudinea față de Animale. Dacă oamenii se comportă cu bestialitate față de Animale, nicio democrație și nimic altceva nu le poate veni în ajutor” – p. 108). Atari inserții trădează, cum am mai observat, și convingerile politice (nu doar ecologice) ale scriitoarei poloneze, precum și credința într-o lege a universului care să împace între ele în mod inteligent și să împlinească toate ființele, toate dimensiunile existenței.

Alteori, autoarea alunecă înspre psihologie (domeniul ei de bază). Când Sura îi face o vizită Janinei la spitalul unde se află internată, îi mărturisește că și ea fusese chemată la interogatoriu, însă evită să-i relateze dialogul propriu-zis. În felul acesta, „Scriitoarea” caută să se delimiteze de multitudinea obsesiilor altora, protejându-și individualitatea. Îi dă de înțeles celelalte femei că nici nu-i susține și nici nu-i incriminează demersurile pentru protejarea Animalelor, strecurând totodată câteva constatări legate de diversitatea perspectivelor existențiale: „Știți, uneori am impresia că trăim într-o lume pe care ne-o închipuim singuri. Stabilim ce e bine și ce e rău, desenăm hărți cu simboluri... Pe urmă toată viața ne luptăm cu ceea ce am conceput noi înșine. Problema e că fiecare are propria sa versiune și de aceea oamenilor le vine atât de greu să se înțeleagă între ei” (p. 229). După plecarea vizitatoarei, convalescenta, reflectând la comentariul acesteia, îl confruntă cu propriul raționament, îndatorat, desigur, altor experiențe de viață și de cultură. „Psihicul uman – chibzuiește personajul-narator – a apărut cu scopul de a ne feri de adevăr. Nu ne îngăduie să observăm mecanismul. Psihicul este sistemul nostru imunitar – are grijă să nu înțelegem niciodată lumea înconjurătoare. Funcția lui este de a filtra informațiile, chiar dacă posibilitățile de înțelegere ale creierului nostru sunt uriașe. Pentru că erudiția este o povară imposibilă. Pentru că fiecare particulă a lumii, indiferent cât de mică, e alcătuită din suferință”. (p. 230)

De interpretări de natură psihologică ar putea beneficia în roman și coșmarul repetat al personajului narator, ce apare îndeosebi în momente-cheie ale vieții sale. Socotite uneori drept consecință a „Beteșugurilor”, visele cu boilerul supraîncălzit din beciul locuinței trădează frământările interioare ale Janinei Duszejko și mai ales faptul că e nevoită să lupte (femeie, bătrână, săracă, singură ș.a.m.d.) cu indivizi și mentalități dificil de transformat: „Flăcările închise în sobă își cereau libertatea trosnind, nerăbdătoare să se arunce asupra lumii într-o explozie monstruoasă care să mistuie totul” (p. 38-39). Sugestiv e și mottoul capitolului opt: „Orice lucru în care crezi devine o imagine a adevărului” (p. 118), preluat din *Proverbele infernului* (38) ale poetului englez William Blake (1757-1827), culegere din care prozatoarea împrumută și titlul cărții (proverbul nr. 2).

*

Precum în celelalte romane ale Olgăi Tokarczuk, întâlnim și aici numeroase pagini care dezvăluie relația individului cu timpul și cu divinitatea, încercările, mai mult sau mai puțin izbutite, de a-și înțelege condiția. Dacă moșierul Popielski, din *Străveacul și alte vremi*, își caută/vânează răspunsuri pe tabla de joc, preocupare căreia îi alocă ani și ani din viața lui și care îl marginalizează în raport cu ceilalți, Janina Duszejko se ocupă de astrograme, de studierea semnelor cerului. Ea este de părere că, așa cum oamenii dispun de soarta Câinilor („Noi, fiind mai raționali, uneori știm ce e mai bine pentru ei, îi ducem în lesă ca să nu se piardă, îi sterilizăm ca să nu se înmulțească inutil, îi ducem la veterinar ca să îi tratăm. Iar ei

nu înțeleg de unde, de ce, în ce scop?, dar se lasă în voia noastră. Așa că poate și noi ar trebui să ne lăsăm în voia stelelor” – p. 217-218), în aceeași măsură configurația planetelor hotărăște destinul omenirii. Este o amprență care unicizează, dar și încorsetează ființa, precum numerele însemnate pe pielea deținuților. „Nu există scăpare – e convinsă protagonista. Nu pot să fiu altceva decât cea care sunt. E îngrozitor. Am prefera să credem că suntem liberi și că în orice moment ne putem recrea în alt chip. Și că viața noastră depinde numai de noi.” (p. 118-119)

De aceea, socotește „Beteșugurile” drept pedepse ori semne ce îi reconfirmă periodic vulnerabilitatea propriei condiții („Trebuie să doară, tot astfel cum râul trebuie să curgă și focul să ardă. Îmi amintește cu malițiozitate că sunt alcătuită din particule de materie care dispar în fiecare secundă” – p. 71) și care, atunci când sunt înțelese, determină reevaluări și re poziționări în raport cu sine și cu universul: „Trăim sub asediu. Dacă te uiți îndeaproape la fiecare frântură de clipă, poți să te sufoci de spaimă. În corpurile noastre descompunerea înaintea cu o forță de nestăvilit, în scurt timp ne îmbolnăvim și murim” (p. 131).

Conștientizarea trecerii și destrămarea iluziei că are putere nelimitată asupra destinului personal o îndeamnă să prețuiască în măsură sporită prezentul („ceea ce contează este *aici* și *acum*, pentru că fiecare *apoi* este îndoielnic și orice viitor este abia schițat și nesigur, seamănă cu un miraj care poate fi distrus de cea mai mărunță vibrație a aerului” – p. 169) și să fie mai atentă la consecințele propriilor fapte („Ni se pare că suntem liberi și că, într-un final, Dumnezeu o să ne ierte. Personal, sunt de altă părere. Faptele noastre, preschimbate în vibrațiile mărunte ale fotonilor, vor călători în Cosmos, unde planetele le vor urmări derulându-se, asemenea cadrelor de film, până la sfârșitul lumii” – p. 49).

Sunt reflecții ce vizează și condiția scriitorului („Toate acestea ar fi putut să nu existe” – p. 60) și responsabilitatea față de actul artistic („– Trebuie să le spun oamenilor ce trebuie să creadă. Nu am de ales. Altfel o s-o facă altcineva” – p. 159), în ciuda gratuității gestului de unul singur („Efortul meu este insignifiant, încape pe gămălia unui ac, la fel ca și viața mea. N-ar trebui să uit niciodată asta” – p. 60). De altfel, titlul însuși face aluzie, prin substantivul *plug*, atât la ideea de *scris* (arat, brăzdat), cât și la *sabie* (prin brăzdarul plugului) sau, conform lui Michael Ferber⁴, ar putea semnifica *pacea* (favorabilă creativității, cultivării ogorului etc.) și *războiul* („Popoarele antice obișnuiau să ștergă de pe fața pământului, cu plugul, cetățile cucerite, ca și cum ar fi vrut să le readucă la starea de pământ cultivat”⁵), ca moduri de viață ce alternează ori se întrepătrund.

*

Dintre celelalte personaje ale cărții, un rol aparte îi este alocat lui Dionizy, denumit de naratoare Visătorul. Este fostul ei elev de acum treizeci de ani, care actualmente de ocupă de sistemul informatic de la Poliția din Wrocław. Tânărul traduce în polonă lirica romanticului Blake („Minunat”, e de părere profesoara. „Să tălmăcești dintr-o limbă în alta și în felul acesta să contribui la apropierea oamenilor – o idee frumoasă” – p. 234) și apelează la doamna Duszejko pentru a găsi împreună versiunile cele mai potrivite.

⁴ *Dicționar de simboluri literare*, Cambridge University Press, traducere din engleză de Florin Sicoe, Ed. Cartier, Chișinău, 2001, p. 208-212.

⁵ *Ibidem*, p. 211.

Iată un substituent elegant al vânătorii pentru secolul XXI: căutarea de sensuri.

Poetul englez, privit cu circumspecție de către mai toți contemporanii săi (era idealist, îl preocupau experiențele vizionare și cosmologia) reprezintă însă un pretext: „Nu mi se pare că-l ajutam în vreun fel. Era cu mult mai bun decât mine, inteligența lui era mai rapidă, digitală, aș putea spune – a mea rămăsese analoagă. Făcea repede corelații și avea capacitatea de a privi o propoziție tradusă dintr-un unghi cu totul diferit, de a lăsa deoparte atașamentul inutil față de un cuvânt anume, de a se detașa de el și de a-i descoperi un sens cu totul nou și frumos” (p. 76). Singuratic la rândul lui, băiatul mai mult are nevoie de încurajare și de o persoană cu care să poată împărtăși opinii vizavi de literatură. O ajută în schimb la tăiat lemne și la gătit, cheamă ambulanța când e bolnavă. Tot de la el Janina află detalii privind evoluția anchetei după decesul Comandantului.

Cum Visătorul aduce frecvent cărți de la o librărie din Náchod (în Cehia), având astfel ocazia să cunoască și o lume diferită, cei doi își imaginează că, în „grădina de dincolo”, oamenii duc o altfel de viață, că „nu aruncă vorbe goale în vânt și nu fac paradă de cunoștințele lor, ci creează cu imaginația lucruri extraordinare. Statul nu le pune zilnic bețe în roate cetățenilor săi, nu e opresiv, ci îi ajută să își împlinească visele și speranțele. Iar Omul nu este doar o rotiță în sistem, un figurant, ci o Ființă liberă” (p. 90).

Sperietoare, vecinul taciturn al Janinei Duszejko, pare și el confecționat dintr-un aluat distinct. Însăși ambianța pe care și-o construiește acasă e mai sofisticată: faldurile perdelelor „sunt perfect de uniforme”, stivele de lemne sunt aranjate artistic, pietricelele de pe alee sunt identice, iar florile „sunt impecabile și ordonate, drepte și suple, de parcă ar face fitness” (p. 30). O asemenea rânduială creează frustrări bătrânei, făcând-o să se rușineze de neglijența cu care-și îngrijea chiar și propriul corp, dar îi provoacă și o liniștitoare dorință de a „locui” printre Ustensilele „utile și frumos lustruite” din sertarul de bucătărie al vecinului. Sperietoare este unul dintre puținele personaje care crede în răzbunarea animalelor (a căror răzvrătire trimite și spre romanul orwellian) și care o susține pe femeie în demersul ei detectivistic.

Un alt bărbat din viața protagonistei e Boris Sznajder, un entomolog cu o codiță de păr la spate și cu „fața acoperită de o barbă țepoasă și cărunță, tunsă scurt” (p. 157). Se trage din orașul Białystok și studiază cărăbușul stacojiu, o insectă pe cale de dispariție. El locuiește o vreme acasă la Janina, apoi dispare („Totul e trecător”, conchide gazda) pentru a reveni (din necesități naratoriale) spre finalul romanului.

O figură exotică este dermatologul Ali, un nomad melancolic, ce tânjește după soarele oriental și care îi oferă Janinei o *djellaba* – o haină largă, *albă* (și nu de camuflaj, precum costumația vânătorilor), menită a o proteja în verile toride.

Cu celelalte personaje naratoarea se intersectează mai rar. Puține dintre ele sunt „pozitive” (Sura, Portțigaret, Veste Bună); acestea manifestă însă o delicatețe aparte, care o îmbie pe Janina – femeie puternică și hotărâtă – să le ocrotească. În felul ei.

O altă categorie este a hăituitoarelor (Mațe, Comandantul, Talpă Mare, Foșneală etc.). Amazoana le cunoaște adevărata identitate și nu se lasă manipulată. Îi sfidează dacă percepe semne de discriminare, iar când se simte amenințată (sau e în joc echilibrul ecosistemului), pune la bătaie artileria grea: perseverență, o minte ascuțită, o forță de aruncătoare profesionistă cu ciocanul, dar și un „Samurai” având un portbagaj plin de unelte bărbătești.

Sunt atuuri care o singularizează pe Janina Duszejko în galeria eroinelor românești și care, alături de împletirea neconvențională a temelor și a registrelor narative, așază volumul *Poartă-ți plugul peste oasele morților* printre cărțile de prim raft ale începutului de secol XXI.

